

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátě složeném z předsedy senátu Vladimíra Sládečka a soudkyň Vlasty Formánkové a Michaely Židlické o ústavní stížnosti Š. C., zastoupeného JUDr. Lubomírem Müllerem, advokátem se sídlem na adrese Praha 5, Symfonická 1496/9, proti rozsudku Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 13. dubna 2012 č. j. 19 C 203/2010-59 a rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 24. října 2012 č. j. 72 Co 330/2012-73 za účasti Městského soudu v Praze a Obvodního soudu pro Prahu 2, jako účastníků řízení a Ministerstva spravedlnosti České republiky, jako vedlejšího účastníka řízení, takto:

- I. Rozsudky Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 13. dubna 2012 č. j. 19 C 203/2010-59 a Městského soudu v Praze ze dne 24. října 2012 č. j. 72 Co 330/2012-73 byla porušena základní práva stěžovatele na spravedlivý proces podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a na přiměřené odškodnění podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a čl. 36 odst. 3 Listiny základních práv a svobod**
- II. Rozsudky Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 13. dubna 2012 č. j. 19 C 203/2010-59 a Městského soudu v Praze ze dne 24. října 2012 č. j. 72 Co 330/2012-73 se ruší.**

O d ů v o d n ě n í :

I.

Rekapitulace ústavní stížnosti

1. Ústavní stížností, doručenou Ústavnímu soudu dne 18. února 2013 a doplněnou podáními ze dne 28. března 2013, 21. května 2013 a 27. června 2013, se stěžovatel podle ustanovení § 72 odst. 1 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon o Ústavním soudu"), domáhal zrušení v záhlaví uvedených rozhodnutí s tvrzením, že napadenými rozhodnutími bylo porušeno jeho základní právo na spravedlivý proces podle čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen "Úmluva"), na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina") a na spravedlivé odškodnění podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy.
2. Stěžovatel v ústavní stížnosti namítal, že odvolací soud zcela pominul nálezný Ústavního soudu ze dne 23. května 2012 sp. zn. I. ÚS 3438/11 (N 111/65 SbNU 497) ve věci V. W., ve kterém je překonána judikatura Nejvyššího soudu, na kterou v napadeném rozsudku odkazuje

Městský soud v Praze (dále jen "městský soud"). Stěžovatel dále poukázal na 11 jiných srovnatelných případů [neoprávněné věznění před 18. březnem 1992 a následná rehabilitace podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon č. 119/1990 Sb.")], ve kterých bylo právo na náhradu nemateriální újmy městským soudem uznáno.

II.

Rekapitulace průběhu řízení

3. Stěžovatel byl rozsudkem Vojenského obvodového soudu Olomouc ze dne 9. června 1983 sp. zn. 2 T 88/83 uznán vinným trestným činem vyhýbání se výkonu vojenské služby podle § 280 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "trestní zákon"), a byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 18 měsíců nepodmíněně. Trest (se započtením vazby) byl vykonán v celém rozsahu v době od 25. dubna 1983 do 25. října 1984.

4. Usnesením Vojenského obvodového soudu Olomouc ze dne 30. července 1991 sp. zn. 4 Rtv 81/91 (právní moc dne 23. srpna 1991) byl původní rozsudek podle ustanovení § 14 odst. 1 písm. f) zákona č. 119/1990 Sb. zrušen ve výroku o trestu, výrok o vině zůstal nedotčen. Následným rozsudkem téhož soudu ze dne 10. září 1991 sp. zn. 4 Rtv 81/91 bylo při nezměněném výroku o vině podle ustanovení § 24 odst. 1 písm. a) trestního zákona upuštěno od potrestání. Poté byl stěžovatel částečně odškodněn částkou ve výši 48 570 Kč (sdělení Ministerstva obrany ze dne 26. února 1993 č. j. RTr 2315/91) a dále sdělením Vojenského úřadu pro právní zastupování Ministerstva obrany ze dne 11. prosince 2007 č. j. 405-01456-07-7-5 mu bylo oznámeno přiznání částky 26 485 Kč jako dodatečného odškodnění za nezákonné odsouzení v souvislosti s rehabilitací. Požadavek na náhradu nemateriální újmy byl stejným sdělením odmítnut jako nedůvodný.

5. Rozsudkem Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2006 č. j. 4 Tz 96/2006 bylo v rehabilitačním řízení podle zákona č. 119/1990 Sb. rozhodnuto, že pravomocným usnesením bývalého Vojenského obvodového soudu v Olomouci ze dne 30. července 1991 sp. zn. 4 Rtv 81/1991 byl v neprospěch stěžovatele porušen zákon v ustanovení § 1 odst. 1 a 2 zákona č. 119/1990 Sb. Napadené rozhodnutí bylo zrušeno a věc byla postoupena k novému projednání Okresnímu soudu v Olomouci. Usnesením tohoto soudu ze dne 16. března 2007 sp. zn. Rt 4/2006 (právní moc 16. března 2007) byla konstatována účast stěžovatele na soudní rehabilitaci podle zákona č. 119/1990 Sb., dále byl původní odsuzující rozsudek z roku 1983 zrušen ve výroku o vině a trestu. Následným rozsudkem Okresního soudu v Olomouci ze dne 26. dubna 2007 sp. zn. Rt 4/2006 (právní moc 23. června 2007) byl stěžovatel zproštěn obžaloby podle § 226 písm. b) zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů, neboť v žalobním návrhu označený skutek není trestným činem.

6. Dne 1. srpna 2007 požádal stěžovatel Vojenský úřad pro právní zastupování Ministerstva obrany České republiky (dále jen "VÚPZ") o dodatečné odškodnění, mimo jiné i v položce náhrada nemateriální újmy. VÚPZ dopisem ze dne 11. prosince 2007 č. j. 405-01456-07-7-5 žádosti stěžovatele částečně vyhověl, avšak v části, ve které žádal náhradu nemateriální újmy, byl nárok odmítnut s odůvodněním, že nárok mohl být poprvé uplatněn dne 23. srpna 1991, proto považuje tento nárok ve smyslu ustanovení § 24 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb. za zaniklý, a pokud by snad byl nárok uplatňován podle zákona č. 82/1998 Sb., o

odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů (dále jen "zákon č. 82/1998 Sb."), VÚPZ není k jeho vyřízení příslušný.

7. Ústavní soud si za účelem posouzení celé věci vyžádal spis Obvodního soudu pro Prahu 2 sp. zn. 19 C 203/2010 (dále jen "soudní spis"). Z obsahu soudního spisu se podává, že stěžovatel podal dne 20. července 2010 u Obvodního soudu pro Prahu 2 (dále jen "obvodní soud") žalobu, kterou se domáhal zaplacení nemajetkové újmy ve výši 30 000 Kč. Obvodní soud žalobu, rozsudkem napadeným ústavní stížností, jako nedůvodnou zamítl s tím, že nárok nelze uznat podle zákona č. 119/1990 Sb., podle zákona č. 82/1998 Sb., ani podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy, neboť k omezení svobody stěžovatele došlo před účinností Úmluvy dne 18. března 1992 v právním řádu České republiky.

8. Proti rozsudku soudu prvního stupně podal stěžovatel odvolání. Městský soud v Praze (dále jen "městský soud") rozsudkem rovněž napadeným ústavní stížností, rozsudek soudu prvního stupně potvrdil. Odvolací soud přezkoumal napadený rozsudek a odvolání neshledal opodstatněným.

III.

Rekapitulace vyžádaných vyjádření a repliky

9. Městský soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti ze dne 22. dubna 2013 uvedl, že o nároku stěžovatele rozhodl v souladu s judikaturou Nejvyššího soudu, na kterou odkázal v odůvodnění stížností napadeného rozsudku.

10. Obvodní soud ve svém vyjádření ze dne 15. dubna 2013 odkázal na podrobné odůvodnění svého napadeného rozhodnutí, včetně potvrzujícího rozhodnutí městského soudu s tím, že podanou ústavní stížnost neshledává opodstatněnou.

11. Ministerstvo spravedlnosti jako vedlejší účastník řízení ve svém vyjádření ze dne 6. května 2013 uvedl, že podle jeho názoru ze strany obecných soudů nedošlo k porušení stěžovatelem namítaných práv. Podle názoru vedlejšího účastníka řízení není přílehavá úvaha o tom, že by na stěžovatelův požadavek na zadostiučinění za nezákonné věznění v letech 1983 a 1984 měla dopadat ustanovení Úmluvy, která se pro Českou republiku stala závazná až 18. března 1992. Vedlejší účastník má za to, že při posuzování aplikovatelnosti právního předpisu nelze vycházet z okamžiku, kdy došlo k vydání rozhodnutí odstraňujícího nezákonnost. Toto rozhodnutí přece žádnou újmu stěžovateli nezpůsobilo; jednalo se o rozhodnutí, které "toliko" založilo nárok na odškodnění. Nelze proto s jeho vydáním spojovat jakékoli nežádoucí účinky směrem k integritě osoby stěžovatele.

12. Pokud by pak Ústavní soud dospěl k závěru, že by se měl nárok stěžovatele opírat přímo o čl. 5 odst. 5 Úmluvy, pak by se měla podle tvrzení vedlejšího účastníka řízení Úmluva vztáhnout na daný případ jako celek a nikoli jen některé její instituty (odškodnění) a jiné instituty (promlčení, prekluzi) dovozovat z vnitrostátních předpisů. Podle čl. 35 odst. 1 Úmluvy se soud může věcí zabývat, až po vyčerpání všech vnitrostátních opravných prostředků podle všeobecně uznávaných pravidel mezinárodního práva a ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy bylo přijato konečné rozhodnutí. V daném případě se jedná o rozsudek Okresního soudu v Olomouci ze dne 26. dubna 2007 sp. zn. Rt 4/2006. Stěžovatel tak měl a mohl uplatnit svůj nárok na zadostiučinění za nezákonné omezení osobní svobody u soudu v

Úmluvou stanovené šestiměsíční lhůtě a pokud tak neučinil (žaloba podána 20. července 2010), pozdější uplatnění je opožděné a tudíž je takový nárok prekludován.

13. Vedlejší účastník řízení své vyjádření k ústavní stížnosti uzavřel tím, že vždy je třeba vycházet z předpisu, který je platný v době poškození (zde nezákonným vězněním). Za situace, kdy Úmluva zpětnou účinnost neumožňuje, nelze než uzavřít, že neexistuje právní předpis, který by náhradu nemajetkové újmy poškozeného, jež byl nezákonně zbaven osobní svobody před 18. březnem 1992, umožňoval. Vedlejší účastník řízení má z uvedených důvodů za to, že obecné soudy věc posoudily ústavně konformním způsobem a navrhol, aby ústavní stížnost byla jako zjevně neopodstatněná odmítnuta, popřípadě zamítnuta.

14. Vedlejší účastník řízení pak dne 17. června 2013 doručil Ústavnímu soudu doplnění svého původního vyjádření. V tomto doplnění vyjádření provedl rozbor dosavadní judikatury Ústavního soudu ve skutkově a právně obdobných případech, konkrétně nálezů vydaných pod sp. zn. I. ÚS 3438/11 ze dne 23. května 2012, sp. zn. IV. ÚS 3439/11 ze dne 4. března 2013 a sp. zn. IV. ÚS 662/12 ze dne 30. dubna 2013 (in <http://nalus.usoud.cz>) s tím, že Ústavním soudem prezentovaná teze o odvození aplikovatelnosti Úmluvy z doby rozhodnutí o rehabilitaci odporuje principu zákazu retroaktivity i obecným zásadám spravedlnosti. Podle názoru vedlejšího účastníka řízení každý subjekt práva, stát nevyjímaje, musí být informován o následcích svého konání; tyto nelze dovozovat až ex post. Retroaktivita neboli zpětná účinnost (popřípadě zpětné působení) právního předpisu je definována jako stav, kdy tento právní předpis působí i zpětně, tj. do doby před svou platností. Tato pravá retroaktivita se pokládá za nepřijatelnou legislativní techniku, neboť je v rozporu s požadavkem legitimního očekávání a právní jistoty. Zde vedlejší účastník řízení zdůraznil, že předmět nyní projednávané ústavní stížnosti spadá do oblasti civilního práva a nikoli práva trestního, kde je naopak retroaktivita ve prospěch obviněného přípustná (jak ostatně plyne již z čl. 40 odst. 6 Listiny). Byť v některých případech shledal zákonodárce retroaktivní působení přípustným (kupříkladu zpětné působení přechodných ustanovení v zákoně č. 82/1998 Sb. ve smyslu novelizace zákonem č. 160/2006 Sb. pro případy satisfakce za porušení práva na přiměřenou délku řízení), jen těžko lze přisvědčit tomu, že retroaktivní působení právní normy by mělo být, při absenci výslovné dikce zákona či normy vyšší právní síly dovozováno pouze jejím výkladem. Jak ostatně dovodil Nejvyšší soud v rozhodnutí ze dne 28. května 2013 č. j. 30 Cdo 3349/2012-104 (in www.nsoud.cz), zásah do práv poškozeného, jenž má jednorázovou povahu a skončil ještě před nabytím účinnosti Úmluvy pro daný stát, nelze podle Úmluvy posuzovat.

15. Opačně by podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva bylo možno postupovat v případě, pokud by práva garantovaná Úmluvou byla porušována trvale a toto porušování by v době účinnosti Úmluvy nebylo ukončeno. O takovou situaci se však podle přesvědčení vedlejšího účastníka řízení v posuzované věci nejedná, neboť k porušení práv stěžovatele došlo omezením osobní svobody výkonem trestu, z něhož byl stěžovatel propuštěn řadu let před změnou společenských poměrů v naší zemi (v roce 1984). Nejvyšší soud ve výše označeném rozhodnutí též dovodil, že teze o možnosti aplikace Úmluvy na případy osob, jejichž osobní svoboda byla omezena výkonem trestu za minulého režimu a které byly následně rehabilitovány, patrně odporuje i mezinárodně zakotvenému zákazu retroaktivity obsaženému ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu. K tomuto názoru Nejvyššího soudu se vedlejší účastník řízení připojuje a shodně též zastává přesvědčení, že rozhodnutí o rehabilitaci osoby stíhané za minulého režimu nevyvolává rehabilitovanému nemajetkovou újmu a nezakládá tak nárok na odškodnění či satisfakci, neboť je pouze podmínkou pro přiznání možného nároku na odškodnění (v mezích právní úpravy zákonem č. 119/1190 Sb.).

16. Podle tvrzení vedlejšího účastníka řízení i v obecné rovině teorie práva postuluje, že odpovědnostní vztah vzniká ze škodní události, již v předmětné množině právních případů bude dřívější (rehabilitací odklizené) rozhodnutí o trestu a jeho výkon. S těmito klíčovými argumenty se žádný ze tří výše uvedených nálezů Ústavního soudu nevypořádal. Vedlejší účastník řízení je dále přesvědčen, že Ústavní soud se v předmětných nálezech také odchýlil od racia svého dřívějšího rozhodování, vyjádřeného v stanovisku pléna Ústavního soudu ze dne 1. listopadu 2005 vydaném pod zn. Pl. ÚS-st. 21/05 (477/2005 Sb.; ST 21/39 SbNU 493). Vedlejší účastník řízení míní, že v daném stanovisku Ústavní soud vyjádřil závěr, že právní normy, kladoucí si za cíl vypořádat se s křivdami doby minulé, jsou k obecnému právu ve vztahu speciality a neměly by být obcházeny užitím obecných právních předpisů. Přitom Ústavní soud sám vyjadřuje pochopení pro faktickou situaci, že křivdy způsobené dobou nesvobody lze toliko zmírnit, nikoliv však zcela napravit a že je v diskreci zákonodárce, jakou formu či rozsah tohoto zmírnění zvolí. Přitom Ústavní soud kritizuje obecné soudy za to, že "prizmatem dnešní právní teorie, vycházejíce ze skutečností nastalých před několika desítkami let, posuzují tehdejší úkony státní správy a jejich důsledky".

17. Podle přesvědčení vedlejšího účastníka řízení je na místě zohlednit skutečnost, že zde nestojí toliko právo poškozených, jejichž svoboda byla nezákonně omezena za minulého režimu, na satisfakci, ale též právo státu na stabilitu a předvídatelnost právních vztahů, jakož i spravedlivý proces. Pokud Ústavní soud ve svých třech výše označených nálezech rozšiřuje meze pro odškodňování dané zákonem, dlužno podotknout, nejen že se fakticky stává pozitivním zákonodárcem, ale také zatěžuje daňové poplatníky (jak ostatně Ústavní soud předeslal ve svém usnesení ze dne 19. srpna 2004 sp. zn. IV. ÚS 533/03 in <http://nalus.usoud.cz>). V této situaci se jeví žádoucím podrobit projednávanou problematiku testu proporcionality mezi dotčenými právy. Bohužel Ústavní soud tak dosud ve svých nálezech neučinil, a to přesto, že se tohoto testu jako *obiter dictum* v jiných věcech často dovolává. Závěry obsažené ve shora označených nálezech Ústavního soudu by přitom v podstatě vedly k tomu, že o aplikovatelnosti Úmluvy na konkrétní postup orgánů moci veřejné by nerozhodoval předem známý objektivní princip (tedy ten, že jednání subjektů práva se posuzuje podle právních norem účinných ke dni, kdy k jednání došlo), ale fakticky zákonodárce tím, že toto jednání následně podrobí dalšímu přezkumu. Lze si jistě představit i situaci, kdy je rehabilitována osoba, odsouzená v době mezi 25. únorem 1948 (viz. § 2 odst. 1 zákona č. 119/1990 Sb.) a 3. listopadem 1950 (Úmluva byla sjednána v Římě dne 4. listopadu 1950). Pokud by vedlejší účastník měl přisvědčit tezi vyjádřené ve třech shora označených nálezech Ústavního soudu, bylo by podle jeho názoru nutné aplikovat ustanovení Úmluvy i na jednání státu, k němuž došlo v době, kdy samotná Úmluva ještě nebyla v existenci. Absurdita tohoto závěru podle přesvědčení vedlejšího účastníka řízení vyslovenou tezi vyvrací, přičemž vedlejší účastník řízení zároveň vyjadřuje pevný názor, že podobným způsobem není Úmluva vykládána v žádném ze svých signatářských států.

18. Vedlejší účastník řízení zároveň vyjádřil přesvědčení, že názor Ústavního soudu publikovaný v označených nálezech, by měl diskriminační dopad také na ostatní poškozené, u nichž Ústavní soud takto preferenční zacházení nedovolil (srov. již zmíněné rozhodnutí ze dne 19. srpna 2004 sp. zn. IV. ÚS 533/03). Je historickou skutečností, že dvacáté století bylo dobou složitou, během níž se státní uspořádání Čech a Moravy změnilo více než pětkrát, některé z vládnoucích režimů zhusta porušovaly lidská práva, nepopíratelně bylo spácháno obrovské množství dějinných i čistě osobních křivd. Nicméně vedlejší účastník řízení je přesvědčen, že má-li být přikročeno k nápravě těchto křivd, je třeba tak činit na základě řádného a legitimního legislativního procesu mocí zákonodárnou a nikoli (nesmírně) extenzivním výkladem vybočujícím z obecných zásad práva, k němuž Ústavní soud v těchto věcech přistoupil a jež bude mít ve svém důsledku za následek uložení vedlejšímu účastníku

řízení (respektive daňovým poplatníkům) takové povinnosti, které po něm za současného stavu (nebude-li politická vůle právním předpisem zakotvit jinak) nelze spravedlivě požadovat. S poukazem na shora uvedené vedlejší účastník řízení navrhl, aby ústavní stížnost byla zamítnuta.

19. Ústavní soud doručil vyjádření účastníků řízení a vedlejšího účastníka řízení, včetně doplnění původního vyjádření, stěžovateli, který v replice k těmto vyjádřením ze dne 4. dubna 2014 uvedl, že podle jeho názoru se Ústavní soud s nálezy citovanými vedlejším účastníkem řízení řádně vypořádal. Vedlejší účastník řízení podle názoru stěžovatele aplikuje na věc zcela nesprávně šestiměsíční promlčecí lhůtu podle čl. 35 odst. 1 Úmluvy. Lhůta k podání žaloby je tříletá, počala běžet 26. dubna 2007 (právní moc zprošťujícího rozsudku) a byla přerušena od 2. srpna 2007 do 11. prosince 2007 (předběžné projednávání nároku). Tříletá lhůta se tak prodlužuje o čtyři měsíce a 10 dnů a končí 6. srpna 2010. Žaloba pak byla podána dne 20. července 2010, tedy včas. Pro úplnost stěžovatel uvedl, že promlčecí lhůtu nelze počítat od částečné rehabilitace v roce 1991, neboť byl i v rehabilitačním řízení uznán vinným a navíc rehabilitační rozhodnutí z roku 1991 byla později zrušena jako nezákonná, takže z nich leze žádné promlčecí lhůty odvozovat. Ve vztahu k obsahu vyjádření ve věci rozhodujících soudů stěžovatel uvedl, že tyto soudy rozhodují v přímém protikladu k judikatuře Ústavního soudu i v rozporu s judikaturou městského soudu, na kterou stěžovatel v ústavní stížnosti poukázal.

IV.

Rozhodování bez ústního jednání

20. V souladu s ustanovením § 44 zákona o Ústavním soudu, ve znění zákona č. 404/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů Ústavní soud rozhodl bez ústního jednání.

V.

Formální předpoklady projednání návrhu

21. Ústavní soud posoudil splnění podmínek řízení a konstatuje, že ústavní stížnost byla podána včas oprávněným stěžovatelem a Ústavní soud je k jejímu projednání příslušný. Stěžovatel je právně zastoupen v souladu s požadavky § 29 až § 31 zákona o Ústavním soudu a ústavní stížnost je přípustná (§ 75 odst. 1 zákona o Ústavním soudu), neboť stěžovatel vyčerpal všechny zákonné procesní prostředky k ochraně svého práva.

VI.

Právní východiska k ústavní stížnosti

22. Ústavní soud považuje na prvním místě za nutné sdělit, že v souladu s čl. 83 Ústavy České republiky (dále jen "Ústava") je jeho posláním ochrana ústavnosti, především ochrana práv a svobod zaručených akty ústavního pořádku, zvláště pak Listinou a Úmluvou. I když toto široce pojaté vymezení ochrany ústavnosti nevyčerpává úlohu a funkce, jimiž je Ústavní soud obdařen a které plní v rámci ústavního systému České republiky, znamená však, že při

incidenční kontrole ústavnosti, tedy v procesu rozhodování o ústavních stížnostech podle čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy, neposuzuje a ani posuzovat nemůže otázku možného porušení práv fyzických a právnických osob, která vyplývají z práva podústavního, neboť především k tomu jsou povolány soudy obecné (čl. 90 Ústavy). Do rozhodovací činnosti obecných soudů je tudíž Ústavní soud oprávněn a povinen zasáhnout jen tehdy, jestliže porušením podústavního práva došlo současně i k porušení základního práva nebo svobody, například ústavně nekonformní aplikací pramene práva nebo jeho ústavně nekonformním výkladem. Ústavní soud je tak oprávněn a povinen ověřit, zda v souvislosti s řízením, které předcházelo napadenému soudnímu rozhodnutí, byly dodrženy ústavní limity, zejména jestli v důsledku svévole nedošlo k extrémnímu vybočení z nich a v rámci toho uvážit, zda řízení před obecnými soudy bylo jako celek spravedlivé (srov. náleze ze dne 25. března 2014 sp. zn. II. ÚS 3758/13 in <http://nalus.usoud.cz>). Ústavní soud pak ve svých četných rozhodnutích zřetelně definoval podmínky, při jejichž existenci má vadná aplikace podústavního práva orgánem veřejné moci za následek porušení základních práv či svobod jednotlivce chráněných ústavním pořádkem České republiky.

23. Ústavní soud taktéž mnohokrát prohlásil, že netoleruje orgánům veřejné moci a především obecným soudům přehnaně formalistický postup za použití v podstatě sofistického odůvodňování zřejmě nespravedlnosti. Zdůraznil přitom, *inter alia*, že obecný soud není absolutně vázán doslovným zněním zákona, nýbrž se od něj smí a musí odchýlit, pokud to vyžaduje účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost nebo některý z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu jako významovém celku, a že povinnost soudů nalézat právo neznamena pouze vyhledávat přímé a výslovné pokyny v zákonném textu, ale též povinnost zjišťovat a formulovat, co je konkrétním právem i tam, kde jde o interpretaci abstraktních norem a ústavních zásad. Při výkladu a aplikaci právních předpisů nelze pomíjet jejich účel a smysl, který není možné hledat jen ve slovech a větách toho kterého předpisu, ve kterém je třeba vždy nalézat i principy uznávané demokratickými právními státy [náleze ze dne 16. listopadu 2010 sp. zn. II. ÚS 1648/10 (N 226/59 SbNU 299) in <http://nalus.usoud.cz>].

24. Ústavní soud připomíná, že je nutné respektovat v první řadě normy obsažené v aktech ústavního pořádku a z nich vyvěrající základní principy právní, v nichž své místo docela samozřejmě zaujímají i obecné ideje spravedlnosti, dobré mravy v širším slova smyslu. Ukáže-li se ve světle okolností konkrétního případu, že lpění na doslovné aplikaci určitého ustanovení by ve skutečnosti vedlo k nevratnému poškození práv jedné strany, zejména pak na úkor strany druhé, je třeba od něj upustit a postupovat tak, aby k takové újmě nedošlo. Kterékoli ustanovení právního předpisu je totiž způsobilé přivodit újmu, je-li použito způsobem, který nešetří jeho podstaty a smyslu, popř. způsobem, který vede k popření subjektivních práv jako takových, možnosti jejich řádného výkonu a uplatňování (srov. náleze ze dne 20. června 2013 sp. zn. II. ÚS 1860/12 in <http://nalus.usoud.cz>).

25. Ústavní soud považuje za samozřejmé a určující pro nalézání práva, že vždy je nezbytné vycházet z individuálních rozměrů každého jednotlivého případu, které jsou založeny na zjištěných skutkových okolnostech. Mnohé případy a jejich specifické okolnosti mohou být – jako v dané věci – značně komplikované a netypické. To však nevyvazuje obecné soudy z povinnosti udělat vše pro spravedlivé řešení, jakkoliv se to může jevit složité [srov. náleze ze dne 4. prosince 2008 sp. zn. I. ÚS 428/06 (N 215/51 SbNU 673) in <http://nalus.usoud.cz>].

26. Dotčený čl. 5 Úmluvy upravuje právo na svobodu a osobní bezpečnost. Relevantní část čl. 5 odst. 1 Úmluvy zní:

"Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost. Nikdo nesmí být zbaven svobody kromě následujících případů, pokud se tak stane v souladu s řízením stanoveným zákonem:

a) zákonné uvěznění po odsouzení příslušným soudem."

Čl. 5 odst. 5 Úmluvy zní:

"Každý, kdo byl obětí zatčení nebo zadržení v rozporu s ustanoveními tohoto článku, má nárok na odškodnění."

27. Úmluva počítá i s možností nezákonného odsouzení a s odškodněním za toto nezákonné odsouzení (čl. 3 Protokolu č. 7). Čl. 3 Protokolu č. 7 k Úmluvě zní:

"Je-li konečný rozsudek v trestní věci později zrušen, nebo je-li udělena milost, protože nová nebo nově odhalená skutečnost dokazuje, že došlo k justičnímu omylu, je osoba, na níž byl vykonán trest podle tohoto rozsudku, odškodněna podle zákona nebo praxe platných v příslušném státu, pokud se neprokáže, že k včasnému odhalení neznámé skutečnosti nedošlo úplně nebo částečně vinou této osoby".

28. Podle čl. 36 odst. 3 Listiny má každý právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné správy nebo nesprávným úředním postupem. Vzhledem k ustanovení čl. 36 odst. 4 Listiny, které stanoví, že podmínky a podrobnosti upravuje zákon, není ustanovení čl. 36 odst. 3 Listiny přímo aplikovatelné (nelze z něj nárok dovodit přímo), neboť podmínky a podrobnosti nároku na náhradu škody, včetně škody nemateriální, upravuje zákon.

29. Otázkou aplikace čl. 5 odst. 5 Úmluvy na případy zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu včetně nemajetkové újmy, která vznikla před závazností Úmluvy pro Českou republiku, se Ústavní soud opakovaně zabýval, naposledy v nálezu ze dne 5. listopadu 2013 sp. zn. IV. ÚS 500/13 (in <http://nalus.usoud.cz>), ve kterém rekapituloval svoji dosavadní judikaturu i judikaturu Evropského soudu pro lidská práva v případech uplatňování práva na nemajetkovou újmu.

30. Evropský soud pro lidská práva konstatuje porušení čl. 5 odst. 5 Úmluvy pouze tehdy, pokud vnitrostátní právní systém odškodnění nepřiznává, neboť výkon práva podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy musí být zajištěn dostatečně jistým způsobem (Bulletin advokacie, Stručná rukověť českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech, zvláštní číslo, březen 2013, s. 82). Z uvedeného plyne, že pokud je shledáno porušení čl. 5 odst. 1 až 4 Úmluvy, poskytuje se odškodnění přímou aplikací čl. 5 odst. 5 Úmluvy bez toho, aby bylo jakkoli omezováno národní úpravou odpovědnosti státu za způsobenou újmu, neboť ve smyslu čl. 10 Ústavy má Úmluva aplikační přednost před zákonem.

31. Úmluva přitom nespécifikuje, v jaké formě má být v případě přímé aplikace čl. 5 odst. 5 Úmluvy takové odškodnění oběti zatčení nebo věznění poskytnuto. Na tomto místě je nutno poznamenat, že Evropský soud pro lidská práva sám může přiznat spravedlivé zadostiučinění ve smyslu čl. 41 Úmluvy, je-li porušeno právo (či svoboda) garantované Úmluvou a jsou-li pro to splněny další podmínky. Újma ve smyslu mezinárodního práva zahrnuje jak materiální škodu, tak i nemateriální újmu. Záleží při tom na obsahu újmy, tj. co bylo podstatou škodlivých následků, aby bylo možné určit, jakým způsobem je zodpovědný stát povinný újmu reparovat. V případech požadavku na náhradu nemateriální újmy uplatňovanou formou nápravy pak může být uznání odpovědnosti, omluva nebo poskytnutí spravedlivého zadostiučinění - finanční náhrady.

32. Evropský soud pro lidská práva ve svých četných rozhodnutích opakuje, že čl. 5 odst. 5 Úmluvy je dodržen tehdy, je-li možné uplatnit nárok na náhradu škody za zbavení svobody,

ke kterému došlo za podmínek odporujících odstavci 1, 2, 3 nebo 4. Nárok na náhradu škody stanovený v odst. 5 tedy předpokládá, že bylo konstatováno porušení některého z ostatních odstavců, a to buď vnitrostátním orgánem, nebo orgány Úmluvy (srov. rozsudek ve věci *Crabtree* proti České republice ze dne 25. února 2010, stížnost č. 41116/04, § 48). Evropský soud pro lidská práva přitom zdůraznil, že čl. 5 odst. 5 Úmluvy, tak jak je formulován zejména v anglické verzi, požaduje, aby nárok na odškodnění byl vymahatelný nebo vykonatelný (Evropská úmluva o lidských právech, Komentář, Kmec, Kosař, Kratochvíl, Bobek, C. H. Beck, 1. vydání 2012, s. 562, čl. 122).

33. Evropský soud pro lidská práva v souvislosti s projednáváním případu promlčení odškodnění újmy na zdraví v rozsudku ze dne 17. září 2013 ve věci č. 59601/09 – *Esim* proti Turecku opětovně připomenul, že právo na spravedlivý proces zaručené čl. 6 odst. 1 Úmluvy musí být vykládáno ve světle zásady právního státu, který vyžaduje existenci účinného právního nástroje k prosazení občanskoprávních nároků (viz *Běleš* a ostatní proti České republice, stížnost č. 47273, rozsudek ze dne 12. listopadu 2002, § 49). V posuzované věci stěžovatel byl v roce 1990 příslušníkem bezpečnostních sil při konfliktu s teroristy byl těžce zraněn. V dubnu 1992 byl pro trvalé následky propuštěn z armády a obdržel invalidní důchod. V roce 2004 byl ve stěžovatelově hlavě objeven kovový předmět. V roce 2007 bylo zjištěno, že v hlavě stěžovatele je střela, jejíž vynětí by však podle lékařů mohlo ohrozit stěžovatelův život. V září 2007 stěžovatel požádal ministerstvo obrany o náhradu za nově zjištěné poškození a tvrdil, že v důsledku lékařského zanedbání utrpěl finanční újmu, neboť k nově zjištěné skutečnosti nemohlo být při stanovení jeho invalidního důchodu přihlédnuto. Jelikož jeho žádost o poskytnutí náhrady byla odmítnuta, podal k Nejvyššímu vojenskému správnímu soudu samostatné žaloby o náhradu majetkové škody a nemajetkové újmy. V lednu a únoru 2009 Nejvyšší vojenský správní soud obě žaloby odmítl jako podané opožděně s tím, že bez ohledu na skutečnost, že až do roku 2007 o střele ve své hlavě stěžovatel nevěděl, své nároky měl podle příslušné právní úpravy uplatnit ve lhůtě pěti let od incidentu. Evropský soud pro lidská práva konstatoval, že omezení práva na soud ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy, nesmí ztížit přístup do takové míry, že je dotčena samotná podstata tohoto práva. Omezení nebudou slučitelná s čl. 6 odst. 1 Úmluvy, nebudou-li sledovat legitimní cíl nebo nebude-li existovat rozumný vztah proporcionality mezi použitými prostředky a sledovaným cílem (viz *Guérin* proti Francii, stížnost č. 25201/94, rozsudek velkého senátu ze dne 29. července 1998). Jádrem projednávaného případu bylo odůvodnění rozhodnutí vnitrostátního soudu, podle něhož pětiletá lhůta byla počítána již od data, kdy byl stěžovatel zraněn, přičemž bylo mezi stranami nesporné, že střela ve stěžovatelově hlavě v době jeho zranění nebyla zjištěna a byla objevena až později, kdy začal trpět bolestmi hlavy. Evropský soud pro lidská práva byl toho názoru, že od stěžovatele nebylo možné rozumně očekávat, že podá žalobu ve lhůtě pěti let od zranění, neboť bylo nesporné, že v září 1995 o střele ve své hlavě nevěděl. Proto shrnul, že striktním výkladem lhůty pro uplatnění nároku Nejvyšší vojenský správní soud zabránil meritornímu posouzení věci, na stěžovatele uvalil nepřiměřené břemeno, čímž zasáhl samotnou podstatu jeho práva na přístup k soudu. Proto bylo shledáno porušení práva stěžovatele na přístup k soudu a tím i čl. 6 odst. 1 Úmluvy.

VII.

Posouzení ústavní stížnosti

34. Ústavní soud po posouzení okolností daného případu a po přezkoumání napadených rozhodnutí z hlediska tvrzeného porušení ústavně zaručených základních práv stěžovatele konstatuje, že ústavní stížnost je důvodná.

35. Ustanovením § 31a zákona č. 160/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 82/1998 Sb., zákon č. 201/2002 Sb., o Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, byl do našeho právního řádu začleněn nárok na zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu, která vznikla v důsledku nezákonného rozhodnutí nebo nesprávného úředního postupu. Přitom, jak vyplývá z důvodové zprávy k tomuto zákonu, byl zákonodárce jednoznačně motivován deficitem vnitrostátní úpravy právě ve vztahu k čl. 5 odst. 5 Úmluvy a snahou uvést vnitrostátní úpravu do souladu s požadavky Úmluvy. Podle názoru Ústavního soudu je nepochybné, že nová právní úprava nárok na náhradu nemateriální újmy nekonstituuje, ale pouze ve vnitrostátní rovině deklaruje jeho existenci. Tento nárok byl již v minulosti založen samotným čl. 5 odst. 5 Úmluvy, který představuje "self-executing" ustanovení, aplikovatelné přednostně před zněním zákona.

36. Při střetu základních práv, která stojí na stejné úrovni, bude vždy věcí nezávislých soudů, aby pečlivě zvážily, zda jednomu právu nebyla nedůvodně dána přednost před právem druhým. Tak to ostatně stanoví i čl. 4 odst. 4 Listiny, když ukládá orgánům aplikujícím právo, aby při této aplikaci šetřily podstatu a smysl základních práv [srov. náleze ze dne 9. února 1998 sp. zn. IV. ÚS 154/97 (N 17/10 SbNU 113) in <http://nalus.usoud.cz>]. Na jedné straně je zde veřejný zájem ekonomických možností státu a na druhé zájem podle požadavků Listiny a Úmluvy na svobodu, důstojný život a dodržování ústavně zaručených práv, v případě stěžovatele práva na odškodnění nemateriální újmy v souvislosti s porušením práva na svobodu.

37. V posuzovaném případě rozsudkem Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2006 sp. zn. 4 Tz 96/2006 bylo rozhodnuto, že v rehabilitačním řízení podle zákona č. 119/1990 Sb. byl v neprospěch stěžovatele porušen zákon a věc byla postoupena k novému projednání Okresnímu soudu v Olomouci. Usnesením Okresního soudu v Olomouci ze dne 16. března 2007 sp. zn. Rt 4/2006 pak byl původní odsuzující rozsudek z roku 1983 zrušen ve výroku o vině a trestu. Následným rozsudkem téhož soudu ze dne 26. dubna 2007 sp. zn. Rt 4/2006 byl stěžovatel zproštěn obžaloby podle § 226 písm. b) trestního řádu. Konkrétní skutečnost z minulosti (výkon trestu se započtením vazby v době od 25. dubna 1983 do 25. října 1984), rozhodná pro vznik nároku na náhradu nemateriální újmy, se stala právní skutečností pro určité vztahy vzniklé za existence Úmluvy, která byla sjednána v roce 1950 a pro Českou republiku nabyla účinnosti 18. března 1992. Ústavní soud svými rozhodnutími (srov. náleze ze dne 30. května 2013 sp. zn. II. ÚS 4877/12, náleze ze dne 5. listopadu 2013 sp. zn. IV. ÚS 500/13 a další in <http://nalus.usoud.cz>), přiznal osobám, které byly zbaveny osobní svobody v případě zrušených rozsudků vynesných soudy v době nesvobody, právo na náhradu nemajetkové újmy, která vznikla před závazností Úmluvy pro Českou republiku. Ústavní soud přitom vyšel z pojmu náhrady škody tak, jak s ním operují národní evropské ústavní soudy a nejvyšší soudy, z jejichž judikatury vyrůstá i judikatura Evropského soudu pro lidská práva, tedy že pojem škoda znamená jak škodu hmotnou tak škodu nehmotnou.

38. Ústavní soud v daném případě konstatuje, že se jedná o případ, jenž nastal v souvislosti s rehabilitací osob vězněných v době nesvobody podle zákona č. 119/1990 Sb. Stěžovateli vzniklo právo na nemateriální újmu rozhodnutími ve věci rozhodujících soudů, konkrétně rozsudkem Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2006 sp. zn. 4 Tz 96/2006, kterým bylo rozhodnuto, že v rehabilitačním řízení podle zákona č. 119/1990 Sb. byl v neprospěch

stěžovatele porušen zákon, následným usnesením Okresního soudu v Olomouci ze dne 16. března 2007 sp. zn. Rt 4/2006, kterým byl původní odsuzující rozsudek z roku 1983 zrušen ve výroku o vině a trestu a rozsudkem téhož soudu ze dne 26. dubna 2007 sp. zn. Rt 4/2006, kterým byl stěžovatel zproštěn obžaloby. Pokud jde o vzájemný vztah mezi materiální újmou a nemajetkovou újmou, jsou-li splněny všechny zákonné předpoklady pro poskytnutí přiměřeného zadostiučinění za nemajetkovou újmu, se toto zadostiučinění poskytne, a to bez ohledu na to, zda současně vznikla i materiální újma. Jde o instituty na sobě navzájem nezávislé a v posuzovaném případě je proto třeba upřednostnit právo stěžovatele na ochranu jeho práv i co do nároku na náhradu nemateriální újmy a aplikovat čl. 5 odst. 5 Úmluvy.

39. Ve světle výše uvedeného nemůže obstát názor ve věci rozhodujících soudů uvedený v napadených rozhodnutích, že v posuzovaném případě stěžovateli nelze náhradu za nemateriální újmu přiznat. Ústavní soud připomíná, že při výkladu a aplikaci právních předpisů nelze pomíjet jejich účel a smysl, který není možné dohledat jen ve slovech a větách toho kterého předpisu, ve kterém je třeba vždy nalézat i principy uznávané demokratickými právními státy. V pochybnostech je přitom třeba dát přednost takovému výkladu, který chrání rehabilitované osoby. Nepřiznání nároku na nemateriální újmu u osob rehabilitovaných podle zákona č. 119/1990 Sb., se jeví jako zcela formalistické.

40. Lze uzavřít, že pokud v předmětné věci nemateriální újma vznikla zásahem do osobní svobody stěžovatele, navíc byla vyslovena účast stěžovatele na soudní rehabilitaci podle § 4 písm. e) zákona č. 119/1990 Sb., nastala právní skutečnost, se kterou je vznik nemajetkové újmy spojen. Ve věci rozhodující soudy zcela pominuly, že nárok stěžovatele na odškodnění a tím i na případnou nemateriální újmu se odvíjí až od jeho účasti na plné rehabilitaci, neboť až teprve od tohoto okamžiku mohl stěžovatel požadovat odškodnění. Na tomto místě je nutno zdůraznit, že v případě uplatňování nároku na přiměřené zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu stěžovatele, způsobenou výkonem trestu se započtením vazby, vyslovením účasti stěžovatele na soudní rehabilitaci, je nezbytné primárně respektovat ústavní pořádek České republiky, proto je třeba postupovat podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy bez ohledu na to, že k samotnému vydání nezákonného rozhodnutí o vině a trestu došlo v roce 1983, tedy před účinností Úmluvy pro Českou republiku.

41. Z uvedených důvodů Ústavní soud dovodil, že napadenými rozsudky obvodního soudu a městského soudu došlo k porušení základních práv stěžovatele na spravedlivý proces podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy, na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny a na přiměřené odškodnění podle čl. 5 odst. 5 Úmluvy a čl. 36 odst. 3 Listiny. Proto podle ustanovení § 82 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu ústavní stížnosti vyhověl a napadená rozhodnutí podle ustanovení § 82 odst. 3 písm. a) téhož zákona zrušil.

P o u č e n í : *Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat (§ 54 odst. 2 zákona o Ústavním soudu).*

V Brně dne 24. dubna 2014

Vladimír Sládeček
předseda IV. senátu Ústavního soudu

